

УДК 730.071.1(477)“18/19”:930
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/36-1-12>

Марія КЛИМЕНКО,
orcid.org/0000-0002-7792-3714
аспірантка кафедри історії і теорії мистецтва
Львівської національної академії мистецтв
(Львів, Україна) klymenkomary@gmail.com

ДО ПИТАННЯ ІСТОРІОГРАФІЇ ТВОРЧОСТІ ОЛЕКСАНДРА АРХИПЕНКА

У статті проаналізовано базові джерела історіографії творчості Олександра Архипенка (1887–1964). Інноваційний процес діяльності митця є широко відомим у низці експериментів, серед яких – синтез випуклих та увігнутих форм, контр-форми, поліхромії скульптури, використання кінетичних конструкцій із глибинним смисловим наповненням об'єктів творення. На основі історіографічного дискурсу визначено ключові концепти авторської методології скульптора. Акцент поставлено на аналізі зарубіжних видань. **Мета статті** – дослідити базові джерела історіографії образно-виражальних засобів, етнонаціонального аспекту творчості Олександра Архипенка. **Наукова новизна.** Вперше комплексно систематизовано історіографію творчості Олександра Архипенка та виокремлено типологічні групи, основу яких становлять монографії, каталоги, альбоми, критичні й науково-публіцистичні статті, «Теоретичні нотатки» митця, дисертації та матеріали конференцій. **Висновки.** У процесі дослідження проаналізовано основні наукові праці провідних мистецтвознавців, художників, письменників, поетів і громадських діячів. Є масштабний пласт літератури, який ідентифікує величину культурно-мистецького рівня Олександра Архипенка. Для розкриття значимості скульптора ще впродовж років мистецької діяльності митця зверталися такі світові постаті, як: Гійом Апполінер, Ганс Гільдебранд, Іван Голль, Теодор Дойблер, Еріх Візе, Роланд Шахт, Блез Сендрар, Моріс Рейналь, Микола Голубець, Святослав Гординський, Лука Мишуга, Павло Ковжун. Розглянуто широкий спектр мистецтвознавчих публікацій у пошуку базових засад етнонаціонального аспекту творчості Олександра Архипенка. З огляду на представлені літературні джерела визначним є той факт, що концептуальні засади творчості Олександра Архипенка відображаються у мистецтвознавчому дискурсі сьогодення.

Ключові слова: творчість Олександра Архипенка, історіографія, інформаційний ресурс, концептуальний зріз образно-виражальних засобів, етнонаціональний аспект.

Mariya KLYMENKO,
orcid.org/0000-0002-7792-3714
Postgraduate Student at the Department of History and Theory of Art
Lviv National Academy of Arts
(Lviv, Ukraine) klymenkomary@gmail.com

ON THE ISSUE OF HISTORIOGRAPHY OF ALEXANDER ARCHIPENKO'S ART

The basic sources of historiography of Alexander Archipenko's art (1887–1964) were analyzed in the article. The innovative process of the artist's activity is widely well-known within the experiments, among them the synthesis of concave and convex, counter-volume in sculpture, polychromy, the use of kinetic structures with a deep semantic content of created objects. The key concepts of the author's methodology were determined through the historiography discourse. The international issues were underlined. The goal of the article is to examine the basic sources of historiography of figurative means, the ethno-national aspect of Archipenko's art. **Scientific innovation.** For the first time the historiography of Archipenko's art was systematized complexly and typological groups were distinguished where monographs, catalogues, albums, critical scientific and publicist articles, the artist's "Theoretical Notifications", research works and conferences were the basis. **Conclusions.** The main scientific works of famous art historians, artists, writers, poets and social activists were analyzed in the process of research. There is a great deal of literature having identified Alexander Archipenko as a figure of cultural and art level. World figures like Guillaume Apollinaire, Hans Hildenbrand, Yvan Goll, Theodor Däubler, Erich Wiese, Roland Schacht, Blaise Cendrars, Maurice Raynal, Mykola Holubets, Sviatoslav Hordynsky, Luka Myshuha, Pavlo Kovzhun tried to reveal significance of the sculptor within the years of his activity. A wide spectrum of art historian publications in the seeking of the basic principles of ethno-national aspect of Archipenko's art was considered.

Key words: Archipenko's art, historiography, informative resource, conceptuality of figurative means, ethno-national aspect.

Постановка проблеми. Платформу творчості діяльності скульптора. Є великий пласт наукових, Олександра Архипенка розкривало велике коло публіцистичних та художньо-критичних публікацій, дослідників ще впродовж прижиттєвих років цій, які висвітлюють смислову повноту творчості

митця. Тривалий час частина авторів з європейсько-американського простору визначала належність скульптора до російського культурного коріння. Рудименти політичних обставин наявні й у сучасних експозиційних колекціях художніх музеїв світу й у свідомості мистецьких критиків загалом. Необхідність представлення інформаційного ресурсу, який розкриває етнопонаціональний аспект творчості Олександра Архипенка із широтою його образно-виражальних засобів, є важливим питанням на шляху подолання стереотипів.

Аналіз досліджень. У процесі вивчення еволюції образно-виражальних засобів автора в етнопонаціональному аспекті розширене поле дослідження у рамках соціокультурних чинників формування епохи авангарду загалом. Величину постаті Олександра Архипенка представляли такі вагомні світові мистецькі критики, поети, як: Гійом Аполлінер, Ганс Гільдебрандт, Моріс Рейналь, Теодор Дойблер, Іван Голль, Блез Сендрар, Дональд Каршан. Значну роль у висвітленні творчості скульптора відіграли українські мистецтвознавці, серед яких – Микола Голубець, Святослав Гординський, Павло Ковжун, Дмитро Горбачов, Богдан Певний, Олександр Федорук, Роман Яців, Орест Голубець, Ростислав Шмагало, Віта Сусак.

Мета статті – проаналізувати базові джерела історіографії образно-виражальних засобів, етнопонаціонального аспекту творчості Олександра Архипенка.

Виклад основного матеріалу. Для систематизації інформаційного ресурсу дослідження варто виокремити кілька тематичних груп, а саме: монографії, каталоги, альбоми, критичні й науково-публіцистичні статті, «Теоретичні нотатки» митця, дисертації, матеріали конференцій. Джерела класифіковано у хронологічному порядку.

В українському мистецтвознавстві творча спадщина та концептуальні ідеї О. Архипенка досі висвітлені фрагментарно, без системного теоретичного осмислення. Загальновідомий альбом «Олександр Архипенко» (1989) Віталія Коротича розкриває лише фактографічний, загально-окреслений образ митця. Суттєво збагатили проблемно-теоретичне поле досліджень книги Дмитра Горбачова, які натепер є чи не найвідомішими науковими розвідками діяльності скульптора. Автор окреслює підвалини формування творчості митця, зокрема у працях: «І архаїст, і футурист» (1993), «Сталь і ніжність. Олександр Архипенко» (2011). Ростислав Шмагало у статті «Експериментальні мистецькі школи ХХ ст.: Олександр Архипенко, Енді Варгол» (2007) представляє експериментальні методологічні практики педа-

гогічної діяльності скульптора на теренах Сполучених Штатів Америки. Духовно-генетичний зв'язок із його рідною землею окреслено у низці статей Наталії Кубриш, серед яких – «Витоки творчості скульптора Олександра Архипенка» (2009), «Національне та інтернаціональне у творчості Архипенка» (2011). Ціннісною є книга Василя Габора «Архипенко в західноукраїнському мистецькому дискурсі (публікації та репродукції 20–30-х років ХХ ст.: хрестоматія)» (2019), де систематизовано у хронологічному порядку статті та монографічні дослідження, опубліковані у мистецьких виданнях та часописах. У монографії «Магія третього виміру: скульптурна пластика кінця ХІХ – початку ХХ століття» (2020) О. Голубець представляє низку новацій Олександра Архипенка та їх трансформації у пластичних пошуках Александра Колдера, Джакомо Манцу, Генрі Мура, Альберто Джакометті та інших.

Великий пласт літератури охоплює група монографій, до яких належать і прижиттєві праці, котрі розкривають смислове поле митця. Парадигму творчості Олександра Архипенка означували такі світові постаті, як Теодор Дойблер, Іван Голль та Блез Сендрар “Archipenko album” (1921), Микола Голубець «Архипенко» (1922), Ганс Гільдебрандт “Alexander Archipenko” (1923), Еріх Візе “Alexander Archipenko” (1923), Роланд Шахт “Archipenko” (1924). Перша україномовна монографія Миколи Голубця «Архипенко» (1922) була опублікована видавництвом «Українське мистецтво» у Львові. Автор підкреслює національне походження скульптора, наголошуючи на духовно-генетичному зв'язку із його рідною землею. Відомі два листи скульптора до М. Голубця від 29 вересня та 10 жовтня 1922 року. Митець передає велике захоплення і вдячність з проханням написати передмову до монографії, проте за невідомих причин цього не було здійснено. Німецький мистецтвознавець Ганс Гільдебрандт у Берлінському видавництві «Українське Слово» видає монографію «Олександр Архипенко» (1923). Цілісний візуальний ряд представляють 66 репродукцій скульптур, скульпто-живопису і рисунків. До новітньої літератури групи монографій належить видання Ірини Азізян «Олександр Архипенко» (2010). Праця описує процес становлення скульптора від ранніх традиційних пошуків до пізніх новаційних експериментів митця.

Наступну виокремлену групу охоплюють каталоги, які присвячені виставковій діяльності митця й каталоги-резоне (з франц. “Catalogue Raisonné”). Основу використаної літератури становлять критичні матеріали, серед яких – і ранній

експозиційний досвід скульптора, представлений у каталозі «Турне виставок скульптури, скульпто-живопису, живопису, рисунків Олександра Архипенка» (1920) (“*Tournée de l’exposition de sculptures, sculpto-peintures, peintures, dessins de Alexandre Archipenko*”) Моріса Рейналя у Цюріху, Женеві, Парижі, Лондоні, Амстердамі, Брюсселі, Афінах, Берліні. Важливою працею, яка синтезувала новачийні процеси митця, є видання «Архипенко. Каталог виставки і опис Архипентури» (1928) (“*Archipenko. Catalogue of exhibition and description of Archipentura*”).

У своїй передмові до каталогу виставки “*Alexander Archipenko: memorial exhibition catalog*” (1967–1969), організованої UCLA Art Galleries у Каліфорнії, американська мистецтвознавиця Кесрін Куг підтвердила духовно-генетичний зв’язок скульптора із його рідною землею (Kuh, 1967: 8). Із статті «Колекція Архипенка» (“*The Archipenko collection*”) (Archipenko Gray, 1967: 9–10) Френсіс Архипенко Грей дізнаємося інформацію про ранні твори, виконані у матеріалі теракоти, а саме: «Адам і Єва» (1908), «Сидяча фігура» (1912), остання версія скульптури малого формату «Сімейне життя» (1912), «Мала нахилена фігура» (1913) й пізні «Цар Соломон» (1963), «Сидяча жінка» (1963). У статті «Рисунки і друки» (“*The Drawings and Prints*”) Дональда Каршана підтверджується факт інспірації митця знаковістю сакрального образу й, зокрема, храмом Софії Київської. Важливим матеріалом є каталог виставки «Олександр Архипенко. Візія і тяглість» (2005) (“*Alexander Archipenko: vision and continuity*”) авторства професора-емерита Ярослава Лешка, який був куратором експозиції з нагоди відкриття нового будинку Українського Музею у Нью-Йорку.

Масштабну роль у хронологічній реконструкції творчого надбання митця відіграв колекціонер і мистецтвознавець Дональд Каршан (Donald H. Karshan) із низкою каталогів. Одним із ціннісних видань автора є праця «Архипенко: скульптура і графіка, включаючи друкований каталог-резоне» (1974) (“*Archipenko: the sculpture and graphic art, including a print catalogue raisonné*»), де систематизовано і встановлено датування скульптурних і графічних творів митця.

Описуючи великий пласт схвальних відгуків про творчість Олександра Архипенка, варто звернути увагу на критичні висловлювання в сторону скульптора. Жорж Леонек (Georges Léonnes) на сторінках газети “*La vie Parisienne*” (30 березня 1912 року) публікує саркастичну ілюстрацію під назвою “*Au Salon des Independants*”. Гострі факти

несприйняття й глузувань, яких зазнав скульптор під час ранніх років творчості, розглянуто у статті «Крах Архипенка: скульптура і критика у Берліні після Першої світової війни» (“*Archipenko’s failure: sculpture and criticism in post-World War I Berlin*”) (2000) Майкла Вайта (Michael White) і Пола Парета (Paul Paret).

До новітніх публікацій належить стаття «Оновлення фігури. Альбоми для замальовок Архипенка» (2003) (“*Refashioning the figure. The Sketchbooks of Archipenko c. 1920*”) Марека Бартеліка (Marek Bartelik). Автор подає ілюстрацію мозаїки «Архангел Гавриїл» Софії Київської, чим підтверджує витоки мистецтва Олександра Архипенка.

Великий пласт науково-публіцистичних публікацій містять видання з української діаспори. Важливі матеріали представлені у найбільшому українському часописі у США «Свобода». Нашу увагу привертають статті авторства Святослава Гординського, Івана Кураха і Луки Мишуги. До діаспорної літератури, яка охоплює часописи, належить і журнал Українського товариства закордонних студій «Сучасність», що видавався із 1961 року в Мюнхені, а згодом у США, закінчуючи публікуванням із перервами у Києві (1992–2013).

До тематичної групи, яка охоплює «Теоретичні нотатки» митця, належить видання “*Archipenko: fifty creative years 1908–1958*” (1960) Олександра Архипенка й п’ятдесяти істориків мистецтва. На перших сторінках книги опубліковано вступну статтю Святослава Гординського та Еріха Візе. Концептуальна лінія скульптора містить широкий спектр роздумів про Універсум, метафізику, філософію мистецтва, символізм, форму, стиль, скульпто-живопис, поліхромію, простір, лінію і т. д.

Варто детальніше зупинитися на виокремленій групі, яка охоплює дисертаційні дослідження. Важливий внесок у представленні творчості скульптора сформувала Кесрін Дж. Майклсон (Katherine J. Michaelsen) у праці «Архипенко: вивчення ранніх творів 1908–1920» (“*Archipenko: a study of the early works, 1908–1920*”, 1977). Авторка з’ясує багато ранніх дат творів митця, хронологічне поле якої обмежене до 1920 року. Проте на сторінках каталогу “*Alexander Archipenko. A centennial tribute*” (1987) Кесрін Дж. Майклсон і Нехам Гуральник (Nehama Guralnik), що опублікований з нагоди відкриття виставки в Національній галереї мистецтва у Вашингтоні (1986) і Тель-Авівському музеї мистецтв (1987), подано досить суперечливу інформацію. К. Дж. Майклсон представляє світліну церкви св. Василя Блаженного у Москві, трактуючи інспіраційне поле Олександра Архипенка (Michaelsen, 1987: 44). Цей неприйнятний

факт засуджує Святослав Гординський у статті «Олександр Архипенко та його місце в українському мистецтві» (Гординський, 1987: 34). Серед наукових робіт варто виокремити «Олександр Архипенко. Пластика» (Alexander Archipenko. Plastisches ōuvre», 1997) Анет Барт (Anett Barth). Дисертація «Олександр Архипенко і культурний обмін у міжвоєнний період: від європейського авангарду до авангардизму у США» (“Alexander Archipenko and cultural exchange between the wars: from european Avant-gardes to Avant-gardism in the USA”) Александри Кайзер (Alexandra Keiser) була представлена в Інституті Курто у Лондоні (2014). Авторка наукової праці натепер є науковим куратором «Фонду Архипенка» (“Archipenko Foundation”) (Берсвілль, Нью-Йорк). Іларія Сікалі (Iaria Sicali) захистила дисертацію на тему «Олександр Архипенко (1909–1914): творчість на перехресті скульптури модерну» (“Alexander Archipenko (1909–1914): une oeuvre au carrefour des expériences de la sculpture moderne”, 2013) у Парижі під керівництвом Università degli studi (Флоренція, Італія) спільно із École doctorale Milieux, cultures et sociétés du passé et du présent (Нантерр, Франція). Однією з останніх міжнародних наукових праць є дисертація «Динамізм, творчість і еволюційний прогрес у творчості Олександра Архипенка» (“Dynamism, Creativeness, and Evolutionary Progress in the work of Alexander Archipenko”, 2016) Роберта Калгуна (Robert D. Calhoun) під науковим керівництвом Мирослави Мудрак. Серед низки наукових робіт міжнародного характеру є і дисертації українських мистецтвознавців. Це праці Олександри Синько «Творчість Олександра Архипенка першої чверті ХХ століття» (1996) й Наталії Кубриш «Міфопоетика скульптури О. Архипенка та І. Кавалерідзе» (2004).

Зазначену групу, котра охоплює матеріали конференцій, формує збірка праць «О. Архипенко і світова культура ХХ століття». Круглий стіл відбувся у Національному художньому музеї України (Київ, 2001). Широта ідей та думок провідних мистецтвознавців артикулює пошук глибинного осмислення парадигми творчості Олександра Архипенка.

Висновки. У процесі дослідження проаналізовано основні наукові праці провідних українських і світових мистецтвознавців, художників, письменників, поетів і громадських діячів. Є масштабний пласт літератури, який ідентифікує величину культурно-мистецького рівня Олександра Архипенка. До розкриття значимості скульптора ще впродовж років мистецької діяльності митця зверталися такі світові постаті, як: Гійом

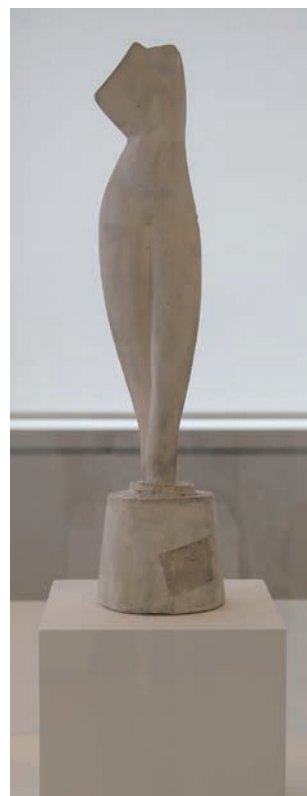

Рис. 1. Олександр Архипенко. Плоский торс. 1914. Гіпс. Гіпс. Саарланд Музей, Саарбрюкен (Німеччина). Saarländmuseum, Moderne Galerie, Saarbrücken. Світлина М. Клименко

Рис. 2. Олександр Архипенко. Король Соломон. 1963. Гіпс. Саарланд Музей, Саарбрюкен (Німеччина). Saarländmuseum, Moderne Galerie, Saarbrücken. Світлина М. Клименко

Апполінер, Ганс Гільдебрандт, Іван Голль, Теодор Дойблер, Еріх Візе, Роланд Шахт, Блез Сендрар, Моріс Рейналь, Микола Голубець, Святослав Гординський, Лука Мишуга, Павло Ковжун. Цілісну основу дослідження становлять каталоги, альбоми, критичні статті виставкової діяльності Олександра Архипенка. Широке поле інтелектуального дискурсу дає змогу простежити характер образно-

виражальних засобів митця й визначити етнонаціональний аспект у творчості скульптора. З огляду на представлені літературні джерела визначним є той факт, що концептуальні засади творчості Олександра Архипенка відображаються у мистецтвознавчому дискурсі сьогодення. Синергія художніх кодів скульптора знаходить нові артикуляції у пошуку сучасного візуального образу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азизян І. Олександр Архипенко : монографія. Москва : Прогресс-Традиция, 2010. 624 с.
2. Гільдебрандт Г. Олександр Архипенко : монографія. Берлін : Українське слово, 1923. 28 с.
3. Голубець М. Архипенко. Львів : Українське мистецтво, 1922. 48 с.
4. Голубець О. Магія третього виміру: скульптурна пластика кінця XIX – початку XX століття : монографія. Львів : Колір ПРО, 2020. 143 с.
5. Голубець О. Мистецтво XX століття: український шлях. Львів : Колір ПРО, 2012. 200 с.
6. Горбачов Д. І архайст, і футурист. *Хроніка*, 2000. 1993. № 5 (7). С. 198–207.
7. Горбачов Д. Сталь і ніжність. Олександр Архипенко. 2011. URL: <http://aej.org.ua/history/1088.html>. (дата звернення: 07.03.2020).
8. Гординський С. Виставка О. Архипенка. *Свобода*. 1948. 11 трав. № 108. С. 2. URL: <http://www.svoboda-news.com/archiv/pdf/1948/Svoboda-1948-108.pdf>. (дата звернення: 14.03.2020).
9. Гординський С. Олександр Архипенко та його місце в українському мистецтві. *Сучасність*. 1987. Ч. 5 (313). С. 28–47. URL: http://shron2.chtyvo.org.ua/Suchasnist/1987_N05_313.pdf. (дата звернення: 16.03.2020).
10. Габор В. Архипенко в західноукраїнському мистецькому дискурсі (публікації та репродукції 20–30-х років XX ст. : хрестоматія. / упоряд., передм., літ. ред. і прим. В. Габора. Львів : ЛА «Піраміда», 2019. 300 с.
11. Ідеї, смисли, інтерпретації образотворчого мистецтва: Українська теоретична думка XX століття : антологія. / упоряд. Р. М. Яців. Львів : Львівська національна академія мистецтв; Інститут народознавства НАН України, 2012. Ч. 2. 832 с.
12. Ковжун П. Творчість Архипенка. *Діло*. 1923. 17 листоп. № 183. С. 6.
13. Корогич В. Олександр Архипенко : альбом. Київ : Мистецтво, 1989. 200 с.
14. Кубриш Н. Міфопоетика скульптури О. Архипенка та І. Кавалерідзе : дис. ... канд. мистецтвозн. : 17.00.05. Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2004. 182 с.
15. Кубриш Н. Витоки творчості Олександра Архипенка. *Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії*. 2009. № 10. С. 56–64. URL: http://www.mari.kiev.ua/sites/default/files/inline-files/MU-10_2009.pdf. (дата звернення : 07.03.2020).
16. Кубриш Н. Національне та інтернаціональне у творчості Олександра Архипенка. *Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії*. 2011. № 11. С. 164–170. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrmyst_2011_11_32. (дата звернення: 12.03.2020).
17. Курах І. Олександр Архипенко. *Свобода*. 1953. 31 груд. № 268. С. 3. URL: <http://www.svoboda-news.com/archiv/pdf/1953/Svoboda-1953-268.pdf>. (дата звернення: 15.03.2020).
18. Мишуга Л. Олександр Архипенко. *Свобода*. 1933. 19 груд. № 294. С. 2. URL: <http://www.svoboda-news.com/archiv/pdf/1933/Svoboda-1933-294.pdf>. (дата звернення: 18.03.2020).
19. О. Архипенко і світова культура XX століття : матеріали конф., Національний художній музей України, 14 груд. 2001 р. Київ, 2001. 95 с.
20. Певний Б. Майстри нашого мистецтва. Роздуми про мистців та мистецтво. Київ : Сучасність, 2005. 432 с. ISBN 966-96584-0-3.
21. Синько О. Творчість Олександра Архипенка першої чверті XX століття : дис. канд. мистецтвознавства : 17.00.05. НАН України. Київ, 1996. 176 с.
22. Сусак В. Українські мистці Парижа. 1900–1939. Київ : Родовід, 2010. 408 с. ISBN 978-966-7845-45-2.
23. Українські авангардисти як теоретики і публіцисти / упоряд. Д. Горбачов, О. Папета, С. Папета. Київ : Тріумф, 2005. 382 с.
24. Шмагало Р. Експериментальні мистецькі школи XX ст.: Олександр Архипенко, Енді Варгол. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/16513/04-Shmahalo.pdf?sequence=1> (дата звернення: 10.03.2020).
25. Федорук О. Архипенко і Грищенко на світлинах Пашука. *Образотворче мистецтво*. 2006. № 2. С. 26–27. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=5549>. (дата звернення: 21.03.2020).
26. Alexander Archipenko Memorial Exhibition 1967–1969 : кат. вист. The UCLA Art Galleries. Los Angeles, 1967. 80 p. URL: http://uartlib.org/downloads/Archipenko19671969_uartlib.org.pdf. (дата звернення: 21.03.2020).
27. Apollinaire G. Alexandre Archipenko. *Siebzehnte Ausstellung. Alexandre Archipenko*. Leitung : Herwarth Walden. Berlin : Der Sturm, 1913. 7 s.
28. Apollinaire G. Alexander Archipenko. *Der Sturm*. 1914. No. 200/201. S. 194. URL: <https://magazines.iadb.org/issue/DSTURM/1914-02-15/edition/4-200%2F201/page/1?query=&fbclid=IwAR14dEu312j9gch8ZwvBbxoqRAMMLPO59pywAvG2Zvzh2w3XF8DKjQRlBY> (дата звернення: 22.03.2020).

29. Archipenko A. Archipenko catalogue of exhibition and description of Archipentura. New York : The Anderson Galleries, 1928. 20 p.
30. Archipenko A. & fifty art historians. Archipenko: Fifty Creative Years 1908–1958. New York : TEKHNE, 1960. 109 p.
31. Archipenko F. The Archipenko collection. *Alexander Archipenko Memorial Exhibition 1967–1969*. Los Angeles : The UCLA Galleries. P. 9–11. URL: http://uartlib.org/downloads/Archipenko_19671969_uartlib.org.pdf (дата звернення: 07.02.2021).
32. Bartelik M. Refashioning the figure. The Sketchbooks of Archipenko c. 1920. Leeds : Henry Moore Institute, 2003. 12 p.
33. Barth A. Alexander Archipenko's plastisches Oeuvre. Frankfurt : Peter Lang, 1997. 146 s.
34. Calhoun D. R. Dynamism, creativeness, and evolutionary progress in the work of Alexander Archipenko : dissertation. The Ohio State University. Columbus, 2016. 218 p. URL: https://etd.ohiolink.edu/!etd.send_file?accession=osu1460755467&disposition=inline (дата звернення: 08.06.2018).
35. Cendrars B., Däubler T., Goll I. Archipenko-album : monograph. Potsdam : G. Kiepenheuer Verlag, 1921. 16 c.
36. Cicali I. Alexander Archipenko (1909–1914): une oeuvre au carrefour des expériences de la sculpture moderne : dissertation. Università degli Studi di Firenze. Université de Paris Ouest Nanterre. Paris, 2013.
37. Guralnik N. & Michaelson K. J. Alexander Archipenko, a centennial tribute : exh. cat. National Gallery of Art & Tel Aviv Museum. Washington & Tel Aviv, 1987. 192 p.
38. Hordynsky S. Archipenko. *Archipenko: fifty creative years 1908–1958*. TEKHNE : New York, 1960. P. 1–3.
39. Karshan D. H. The Drawings and Prints. *Alexander Archipenko Memorial Exhibition 1967–1969*. Los Angeles : The UCLA Galleries. P. 31–34. URL: http://uartlib.org/downloads/Archipenko19671969_uartlib.org.pdf (дата звернення: 21.03.2020).
40. Karshan D. H. Archipenko: The sculpture and graphic art, including a print catalogue raisonne. Wasmuth : Tübingen, 1974. 163 p.
41. Keiser A. Alexander Archipenko and cultural exchange between the wars: from European avant-gardes to avant-gardism in the USA : dissertation. The Courtauld Institute of Art. London, 2014.
42. Leshko J. Alexander Archipenko: vision and continuity. New York : The Ukrainian Museum, 2005. 256 p.
43. Michaelsen K. J. Archipenko: A Study of the Early Works 1908–1920 : dissertation. Columbia University. New York, 1977. 419 p.
44. Paret P., White M. Archipenko's Failure: Sculpture and criticism in post-World War I Berlin. *Russian Berlin in the 1920s*. Leeds : Henry Moore Institute, 2000. P. 7–15.
45. Raynal M. Alexandre Archipenko. Tournée de l'exposition de sculptures, sculpto-peintures, peintures, dessins de Alexandre Archipenko : exh. cat. Librairie Kundig; Kunshaus. Genève, Zurich. 1920. 26 p.
46. Schacht R. Alexander Archipenko. Berlin : Sturm-Bilderbücher II, 1924. 10 p.
47. Wiese E. Alexander Archipenko. Leipzig : Klinkhardt & Biermann, 1923. 9 p.
48. Wiese E. Foreword. *Archipenko: Fifty Creative Years 1908–1958*. New York : TEKHNE, 1960. P. 13–14.

REFERENCES

1. Azizian I. (2010). *Alexander Arkhypenko* [Alexander Archipenko]. Moskva: Progress-Traditsiia [in Russian].
2. Hildebrandt H. (1923). *Alexander Arkhypenko* [Alexander Archipenko]. Berlin: Ukrainske slovo [in Ukrainian].
3. Holubets M. (1922). *Arkhypenko* [Archipenko]. Lviv: Ukrainske mystetstvo [in Ukrainian].
4. Holubets O. (2020). *Mahiiu tretioho vymiru: skulpturna plastyka kintsia XIX – pochatku XX stolittia* [Sculpture art at the end of 19 – beginning of 21 Centuries]. Lviv: Kolir PRO [in Ukrainian].
5. Holubets O. (2012). *Mystetstvo XX stolittia: ukraiinsky shliakh* [Art of the 20th Century: Ukrainian way]. Lviv: Kolir PRO [in Ukrainian].
6. Horbachov D. (1993). *I arkhaisht, i futurist* [And archaist and futurist]. Khronika, 2000, 5 (7). 198–207. Retrieved from: <http://aej.org.ua/history/1088.html> [in Ukrainian]. Horbachov D. (2011). *Stal i nizhnist. Oleksandr Arkhypenko* [Steel and tenderness. Alexander Archipenko]. Retrieved from: <http://aej.org.ua/history/1088.html> [in Ukrainian].
7. Hordynsky S. (1948). *Vystavka O. Arkhypenka* [Archipenko's exhibition]. Svoboda, 108. 2. Retrieved from: <http://www.svobodanews.com/axiv/pdf/1948/Svoboda-1948-108.pdf> [in Ukrainian].
8. Hordynsky S. (1987). Oleksandr Arkhypenko ta yoho mistse v ukraiinskomu mystetstvi [Alexandr Archipenko and his place in Ukrainian art]. *Suchasnist*, 5 (313). 28–47. Retrieved from: <http://www.svobodanews.com/axiv/pdf/1948/Svoboda-1948-108.pdf> [in Ukrainian].
9. Gabor V. (Ed.). (2019). *Arkhypenko v zakhidnoukraiinskomu mystetskomu dyskursi (publikatsii ta reproduksii 20–30-ty rokiv XX st.: khrestomatiia* [Archipenko in the Western Ukrainian art discourse (publications and reproductions of 20–30th of the 20th Century)]. Lviv: LA "Piramida" [in Ukrainian].
10. Yatsiv R. (Ed.). (2012). *Ideii, smysly, interpretatsii obrazotvorchoho mystetstva: Ukrainska teoretychna dumka XX stolittia: antolohiia* [Ideas, senses, interpretations of Fine Art: Ukrainian theoretical thought of the 20th Century: anthology]. (2nd ed.). Lviv: Lviv National Academy of Arts, the Ethnology Institute, National Academy of Science of Ukraine [in Ukrainian].
11. Kovzhun P. (1923). *Tvorchist Arkhypenka* [Archipenko's art]. *Dilo*, 183. 6 [in Ukrainian].
12. Korotych V. (1989). *Oleksandr Arkhypenko* [Alexander Archipenko]. Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].
13. Kubrysh N. (2004). *Mifopoetyka skulptury O. Arkhypenka ta I. Kavaleridze* (2004). [Mythopoetics of A. Archipenko's and I. Kavaleridze's sculpture]. Doctor's thesis. Odessa: South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky [in Ukrainian].

15. Kubrysh N. (2009). *Vytoky tvorchoosti Oleksandra Arkhypoena* [The sources of Alexander Archipenko's art]. Retrieved from: http://www.mari.kiev.ua/sites/default/files/inline-files/MU-10_2009.pdf [in Ukrainian].
16. Kubrysh N. (2011). Natsionalne ta internatsionalne u tvorchoosti Oleksandra Arkhypoena [National and international in Alexander Archipenko's art]. *Ukrainske mystetstvoznnavstvo: materialy, doslidzennia, retsenzii*, 11. 164–170. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrmyst_2011_11_32 [in Ukrainian].
17. Kurakh I. (1953). *Oleksandr Arkhypoena* [Alexander Archipenko]. *Svoboda*, 268. 3. Retrieved from: <http://www.svoboda-news.com/arxiv/pdf/1953/Svoboda-1953-268.pdf> [in Ukrainian].
18. Myshuha L. (1933). *Oleksandr Arkhypoena* [Alexander Archipenko]. *Svoboda*, 294. 2. Retrieved from: <http://www.svoboda-news.com/arxiv/pdf/1933/Svoboda-1933-294.pdf> [in Ukrainian].
19. O. Arkhypoena I svitova kultura XX stolittia [Archipenko and the world's culture of the XX century]. Kyiv: National Art Museum of Ukraine [in Ukrainian].
20. Pevny B. (2005). *Maistry nashoho mystetstva. Rozdumy pro mysttsiv ta mystetstvo* [The masters of our art. Reflections on Ukrainian artists and Ukrainian art]. Kyiv: Suchasnist [in Ukrainian].
21. Synko O. (1996). *Tvorchist Oleksandra Arkhypoena pershoi chverti XX stolittia* [Alexander Archipenko's art of the first quarter of the 20th century]. Doctor's thesis. Kyiv: NASU [in Ukrainian].
22. Susak V. (2010). *Ukrainski mystsi Paryzha. 1900–1939* [Ukrainian artists of Paris. 1900–1939]. Kyiv: Rodovid [in Ukrainian].
23. Horbachov D., Papeta O. & Papeta S. (Eds.). (2005). *Ukrainski avanhardysty yak teoretyky i publitsysty* [Ukrainian avant-gardists as the theorists and the publicists]. Kyiv: Triuf [in Ukrainian].
24. Shmahalo R. *Ekperymentalni mystetski shkoly XX st: Oleksandr Arkhypoena, Endi Varhol* [Experimental art schools of the XX century: Alexander Archipenko, Andrew Warhol]. Retrieved from: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/16513/04-Shmahalo.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
25. Fedoruk O. (2006). Arkhypoena i Hryshchenko na svitlynakh Pashuka [Archipenko and Gritchenko on the photos by Pashuk]. *Obrasotvorche mystetstvo*, 2. 26–27. Retrieved from: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=5549> [in Ukrainian].
26. Alexander Archipenko memorial exhibition 1967–1969. (1967). Los Angeles: The UCLA Galleries. Retrieved from: http://uartlib.org/downloads/Archipenko_19671969_uartlib.org.pdf.
27. Apollinaire G. (1913). *Alexandre Archipenko. Siebzehnte Ausstellung. Alexandre Archipenko*. Berlin: Der Sturm [in German].
28. Apollinaire G. (1914). Alexander Archipenko. *Der Sturm*, 200/201. 194. Retrieved from : <https://magazines.iadbb.org/issue/DSTURM/1914-02-15/edition/4200%2F201/page/1?query=&fbclid=IwAR14dEu3l2j9gch8ZwvBbxoqRAMMLPO5-9pywAvG2Zvzh2w3XF8DKjQRlBY> [in German].
29. Archipenko A. (1928). *Archipenko catalogue of exhibition and description of Archipentura*. New York: The Anderson Galleries [in English].
30. Archipenko A. & fifty art historians. (1960). *Archipenko: Fifty Creative Years 1908–1958*. TEKHNE: New York
31. Archipenko F. (1967). *The Archipenko collection*. Los Angeles: The UCLA Galleries. Retrieved from: http://uartlib.org/downloads/Archipenko_19671969_uartlib.org.pdf.
32. Bartelik M. (2003). *Refashioning the figure. The sketchbooks of Archipenko c. 1920*. Leeds: Henry Moore Institute
33. Barth A. (1997). *Alexander Archipenko's plastisches Oeuvre*. Doctor's thesis. Frankfurt: Peter Lang.
34. Calhoun D. R. (2016). *Dynamism, creativeness, and evolutionary progress in the work of Alexander Archipenko*. Doctor's thesis. Columbus: The Ohio State University. Retrieved from: https://etd.ohiolink.edu/etd.send_file?accession=osu1460755467&disposition=inline.
35. Cendrars B., Däubler T. & Goll I. (1921). *Archipenko-album*. Potsdam: G. Kiepenheuer Verlag [in German].
36. Cicali I. (2013). *Alexander Archipenko (1909–1914): une oeuvre au carrefour des expériences de la sculpture moderne*. Doctor's thesis. Paris: Università degli Studi di Firenze. Université de Paris Ouest Nanterre [in French].
37. Guralnik N & Michaelson K. J. (1987). *Alexander Archipenko, a centennial tribute*. Washington & Tel Aviv: National Gallery of Art & Tel Aviv Museum.
38. Hordynsky S. (1960). Archipenko. *Archipenko: fifty creative years 1908–1958*. New York: TEKHNE [in English].
39. Karshan D. H. (1974). *Archipenko: The sculpture and graphic art, including a print catalogue raisonne*. Wasmuth: Tübingen.
40. Karshan D. H. (1967). *The Drawings and Prints*. Los Angeles: The UCLA Galleries. Retrieved from: http://uartlib.org/downloads/Archipenko19671969_uartlib.org.pdf.
41. Keiser A. (2014). *Alexander Archipenko and cultural exchange between the wars: from European avant-gardes to avant-gardism in the USA*. Doctor's thesis. London: The Courtauld Institute of Art.
42. Leshko J. (Ed.). (2005). *Alexander Archipenko: vision and continuity*. New York: The Ukrainian Museum [in English/Ukrainian].
43. Michaelsen K. J. (1977). *Archipenko: A Study of the Early Works 1908–1920*. Doctor's thesis. New York: Columbia University. New York.
44. Paret P. & White M. (2000). Archipenko's Failure: Sculpture and criticism in post-World War I Berlin. *Russian Berlin in the 1920s*. Leeds: Henry Moore Institute. 7–15.
45. Raynal M. (Ed.). (1920). *Alexandre Archipenko. Tournée de l'exposition de sculptures, sculpto-peintures, peintures, dessins de Alexandre Archipenko*. Genève & Zurich: Librairie Kundig; Kunshaus [in French].
46. Schacht R. (1924). *Alexander Archipenko*. Berlin: Sturm-Bilderbücher II [in German].
47. Wiese E. (1923). *Alexander Archipenko*. Leipzig: Klinkhardt & Biermann [in German].
48. Wiese E. (1960). Foreword. *Archipenko: fifty creative years 1908–1958*. New York: TEKHNE. 13–14.